Кміть Віра Мирославівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту;
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОДАТКОВІ І НЕПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ ЯК БЮДЖЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однією з ключових проблем державних фінансів в Україні є оптимізація відносин у межах бюджетної системи, зокрема між державним бюджетом та бюджетами місцевого самоврядування. Це передбачає ефективний розподіл бюджетних ресурсів з урахуванням регіональних відмінностей у соціально-економічному розвитку, а також реалізацію бюджетного регулювання. Мета цього процесу полягає не лише у фінансовому вирівнюванні місцевих бюджетів через державні трансферти для забезпечення конституційних гарантій для населення, а й у стимулюванні органів місцевого самоврядування до економічного розвитку регіонів і збільшення їх податкового потенціалу.

Бюджетні інструменти – це механізми, засоби та методи, що використовуються державою або органами місцевого самоврядування для планування, розподілу, управління та контролю бюджетних коштів. Вони є ключовими елементами системи управління фінансами і забезпечують ефективність реалізації фінансової політики [1].

Бюджетні інструменти використовуються державою для управління бюджетними процесами з метою забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку країни та його регулювання. Вони охоплюють як доходну, так і видаткову частини бюджету, а також регулювання міжбюджетних відносин. Завдяки бюджетним інструментам держава може впливати на розподіл ресурсів, забезпечення соціальних гарантій, стимулювання економічного зростання та досягнення фінансової стабільності [2]. Такі інструменти відіграють досить важливу роль у формуванні й регулюванні національної економіки, оскільки через використання бюджетних інструментів уряд може контролювати державний борг, дефіцит бюджету та регулювати доходи і витрати, тобто забезпечують фінансову стабільність. Таким чином, держава забезпечує фінансування соціально значущих сфер (освіта, медицина, оборона), перерозподіляючи ресурси між секторами економіки.

Одним із таких інструментів, що дозволяють виконувати бюджетну політику є саме доходи держави. Завдяки аналізу та прогнозуванню бюджетних надходжень уряд може ефективно впливати на економічну стабільність, стимулювати зростання та забезпечувати збалансованість державних фінансів.

Пригадаймо, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (ст. 2 БКУ) [3].

Методи формування доходів бюджету держави є досить різними, до прикладу: продуктивна діяльність (підприємницька, державні послуги), від майна і майнових прав, від державних угідь, податковий, трансфертний, позиковий, емісійний тощо.

Розглянемо та проаналізуємо динаміку доходів державного бюджету України за останні шість років, тобто від 2019 по 2024 роки (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка доходів державного бюджету України за 2019-24 рр.
Джерело: побудовано автором на основі [4]

Отже, із рис. 1 видно, що доходи бюджету України у період від 2019 по 2022 роки поступово зростали. Стрімкий зріст візуально бачимо в 2023 році, у порівнянні з 2022 роком, доходи зросли майже на 149,5%, що є доволі високим показником. За даними Міністерства фінансів України плани на 2023 та 2024 роки виконано на 201,0% та 176,6% відповідно. Загалом можна стверджувати, що простежується позитивна динаміка доходів держбюджету, навіть, незважаючи на складні періоди для країни в цілому за роки аналізу.

Як відомо, доходи держави прийнято поділяти на податкові та неподаткові джерела наповнення бюджету. Податкові надходження – це загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори, що надходять до бюджету держави, відповідно до Податкового кодексу. Неподаткові надходження – це доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та інші надходження [5].

Порівняємо структуру доходів державного бюджету України за 2021 та 2024 роки в розрізі класифікацій й визначимо, на які надходження припадає найбільша частка доходів (рис. 2).

Рис. 2. Структури доходів державного бюджету України за 2021 та 2024 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Порівнюючи ці дві діаграми, можна зробити такий висновок, що найбільшу частку в доходах бюджету займають все-таки податкові надходження. У порівнянні з 2021 роком, у 2024 ці надходження суттєво зменшились у структурі доходів, проте можемо бачити, що суттєво збільшився відсоток неподаткових надходжень до бюджету держави. За обрані роки частка податкових надходжень є нестабільною, а це свідчить про те, що хоча й відбувається постійне вдосконалення оподаткування, але її потрібно вдосконалювати для ефективнішого бюджетного регулювання.

Згідно з даними Мінфіну, у 2021 році державний бюджет України формувався у середньому на 85% за допомогою податкових надходжень. Проте цього недостатньо, оскільки за європейськими нормами неподаткові надходження у структурі бюджету держави мають складати не більше, ніж 5%. Це свідчить про неоптимальну структуру доходів бюджету, особливо у 2024 році, адже частка неподаткових джерел зросла.

Причинами зменшення відсотку податкових надходжень можуть виступати військові дії, що ведуться на території країни, а саме: масова внутрішня та зовнішня міграції населення; закриття підприємств на окупованих територіях та релокації бізнесу із зони бойових дій; падіння попиту на продукцію внаслідок зменшення доходів населення; порушення логістичних шляхів постачання та перебудови їх на нові транспортні маршрути; зростання цін на сировину та матеріали; девальвації курсу гривні тощо.

А от збільшення частки недодаткових надходжень у державний бюджет України можна пояснити такими факторами: активізація приватизаційних процесів щодо продажу державних підприємств та майна, що призвело до підвищення надходжень від приватизації; запровадження нових підходів до

управління державною власністю; реформи в системі надання державних послуг та перегляд тарифів, що призвели до збільшення доходів від адміністративних послуг; посилення контролю за сплатою штрафів та санкцій тощо.

У таблицях 1 та 2 обраховано абсолютні та відносні відхилення (відносне відхилення трактуємо як темп приросту), за базовий період оберемо 2019 рік, а за звітний – 2024 рік. На основі цих даних проаналізуємо динаміку показників приросту податкових та неподаткових надходжень.

Таблиця 1

Показники темпів зростання податкових надходжень

Податкові надходження	**Абсолютне відхилення (млн. грн.)**	**Темп приросту (%)**
	2024 рік до 2019 року	**2024 рік до 2019 року**
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	380191,9	175,17
Податок на доходи фізичних осіб	216140,9	196,57
Податок на прибуток підприємств	164051,1	153,20
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	5683,6	12,16
Внутрішні податки на товари та послуги	442814	88,2
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	874965	1251,79
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	51740,1	96,78
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	179398	201,73
Податок на додану вартість з імпортних товарів	176367	60,87
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	18193,3	60,47
Інші податки та збори	473,2	12,27
Усього	*847414*	*105,96*

Джерело: складено й обраховано автором на основі даних із Мінфіну [6]

Отже, найбільше зросли податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, податок на доходи фізичних осіб (майже на 97%), податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування) та акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів збільшився найбільше, відсоток якого в обрахунках є найсуттєвішим.

Таблиця 2

Показники темпів зростання неподаткових надходжень

Неподаткові надходження	Абсолютне відхилення (млн. грн.)	Темп приросту (%)
	2024 рік до 2019 року	2024 рік до 2019 року
Доходи від власності та підприємницької діяльності	11542,1	10,09
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	6643,1	64,01
Інші неподаткові надходження	37034,2	234,95
Власні надходження бюджетних установ	732494,8	1587,93
Усього	*787714,3*	*421,95*

Джерело: складено й обраховано автором на основі даних із Мінфіну [6]

За даними обрахунками зробимо висновок, що власні надходження бюджетних установ та інші неподаткові надходження (майже 135%) зросли найбільше, що й збільшило частку неподаткових джерел у доходах бюджету.

Таким чином, на основі проведених розрахунків можна зробити висновок, що провідна роль у забезпеченні виконання державної функції щодо регулювання економічних процесів належить податкам, які справляються до державного бюджету й наповнюють його.

Отже, структура доходів державного бюджету в загальному складається з податкових і неподаткових джерел, кожне з яких відіграє важливу роль у фінансуванні державних видатків. Податкові надходження є основним джерелом доходів, тоді як неподаткові забезпечують додаткові фінансові ресурси через рентні платежі, адміністративні збори, приватизацію та міжнародну допомогу. Оптимальне поєднання цих джерел сприяє фінансовій стабільності та ефективному виконанню державних функцій.

Список використаних джерел

1. Бюджетні інструменти економічного відновлення та розвитку. Частина 1. *Децентралізація в Україні.* URL: https://decentralization.ua/news/17371?page=3 (дата звернення: 03.10.2025).

2. Алескерова Ю. В. Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави. *Причорноморські економічні студії.* 2016. Вип. 3 : Книга. С. 98-101.

3. Бюджетний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 4.10.2025).

4. Доходи держбюджету України (2014-2025). Ставки, індекси, тарифи: вебсайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/ (дата звернення: 03.10.2025).

5. Джерела доходів місцевих бюджетів. *Децентралізація в Україні*: вебсайт. URL: https://decentralization.ua/news/7476 (дата звернення: 03.10.2025).

6. Мінфін – фінансові новини, валюта, банки, ринки і акції. Мінфін - все про *фінанси: новини, курси валют, банки*: вебсайт. URL: https://minfin.com.ua/ua/search/?q=%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8&searchid=1783219&l10n=ru (дата звернення: 03.10.2025).

Коваленко Вікторія Володимирівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи;
Азаренков Сергій Григорійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти;
Одеський національний економічний університет

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Банківський сектор є основою економічної стійкості та ключовим чинником забезпечення безперебійної роботи фінансових ринків і підтримки економічного зростання. В умовах посилення та прискорення глобальних економічних циклів, фінансова безпека банків, як головних фінансових посередників, набуває критичного значення.

Для України, як економіки, що розвивається, та перебуває в умовах затяжного воєнного стану та періодичних економічних криз, питання циклічної стійкості банків є надзвичайно актуальним і вимагає постійного аналізу та моніторингу.

По-перше, слід звернути увагу на використання інтегрованих моделей стрес-тестування.

Для мінімізації негативного впливу економічних циклів на банківський бізнес, існує потреба у розробці нових, інтегрованих моделей стрес-тестування. Ці моделі мають забезпечувати прогнозування впливу різних макроекономічних сценаріїв (рецесії, спаду, швидкого відновлення) на ключові показники фінансової безпеки банку: достатність капіталу, ліквідність та якість кредитного портфеля. Важливо, щоб модель враховувала взаємозв’язок між фінансовим, банківським та реальним секторами економіки.

У цьому контексті заслуговує на увагу макроекономічна модель, запропонована Джеундже Віані Біатате та Крук Джонатан [1], ка поєднує моделювання поведінкових та макроекономічних змінних для комплексного стрес-тестування кредитного портфеля. Також корисним для регуляторних органів є методичний підхід Цібака Любоша та співавторів [2], який емпірично